

BICZÓ ANDRÁS

Egy 17. századi osztrák tartományi büntetőrendtartás processzuális szemléletének vizsgálata¹

„*Strafrecht ohne Strafprozess ist ein Messergriff ohne Klinge und Strafprozess ohne Strafrecht eine Klinge ohne Messergriff.*”²

Bevezetés³

A jogi normáknak a hatályos jogban létező egyik leg-alapvetőbb és legfontosabb csoportosítása az anyagi-alaki (eljárás) jogi felosztás. Ezen elhatárolás egyformán fontos a jogalkotás, a jogalkalmazás és a jogtudomány számára és ma már természetesnek tűnhet az a jelenség, hogy az egyes országok jogrendszeriben, egyes jogágak vonatkozásában anyagi és alaki jogi kódexeket lehet találni. Az elhatárolás jelentősége egyáltalán nem elhanyagolható, és nem korlátozható pusztán a jogtudomány területére. Előfordulhat, hogy egy konkrét jogvita eldöntésénél a jogalkalmazóknak kell értelmezni egyes jogszabályi rendelkezéseket és állást foglalni abban a kérdésben, hogy egy adott jogi norma anyagi vagy alaki jogi jellegű-e. Ennek kapcsán talán az egyik legszemléletesebb példaként az anyagi és

alaki jogi határidők problémája említhető, ugyanis az a tény, hogy egy határidő anyagi vagy alaki jogi természetű, a hatályos jogi szabályozásban többek között az adott határidő számítási módja és a határidő elmulasztásának kimentése szempontjából is relevanciával bír. Tehát egy konkrét jogvita eldöntése szempontjából olykor nagy jelentősége lehet annak, hogy egy adott határidő anyagi vagy alaki jogi jellegű-e.³

A büntetőjogra tekintettel a modern jogi gondolkodás számára már szintén evidenciának tűnhet, hogy a tágabb értelemben vett büntetőjogon belül büntető anyagi jogot (szűkebb értelemben vett büntetőjogot), büntető alaki (eljárás) jogot és büntetés-végrehajtási jogot lehet egymástól elkülöníteni.

Maga a büntetőjog is meglehetősen későn, körülbelül a 18. században vált önálló jogággá, így a büntetőjogon belüli differenciálódás is hosszú történeti fejlődés eredménye volt és a mai értelemben vett büntető anyagi jog, büntetőeljárás jog és büntetés-végrehajtási jog is történetileg eltérő időben vált el egymástól.

Ha a büntető anyagi és eljárás jog szétválásának folyamatát csak normatörténeti aspektusból vizsgáljuk, akkor ennek első nyomait a tételes jogi szabályozás szintjén körülbelül a 18. század második felében és a 19. század elején lehet észlelni, bár pontos dátumot nyilvánvalóan nem lehet meghatározni. Mint fentebb már történt rá utalás, a szétválás az európai büntetőjog történetében egy hosszú fejlődés eredménye volt és maga a folyamat sem tekinthető teljes mértékben lineárisnak. A tanulmányban magát a szétválást mint jelenséget az alább ismertetett példa esetében normatörténeti szempontból próbálom megragadni, azaz, hogy a büntető anyagi és alaki jog szétválásának egyik eredménye, hogy a büntető anyagi és alaki joganyagot külön jogszabályokban (kódexekben) szabályozták. Ez a meglehetősen „látványos” kísérőjelenség azonban közel sem tekinthető egyedüli szempontnak a büntető anyagi és alaki jog szétválásának kutatása során.

¹ „Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP–20–3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

² MOMMSEN, Theodor, *Römisches Strafrecht*, Verlag von Duncker & Humblot, Leipzig, 1899, Vorwort. A sokak által idézet híres mondat hatályos jogra vonatkoztatott értelmezését lásd többek között EBERT, Udo, „*Strafrecht ohne Strafprozess ist ein Messergriff ohne Klinge*”. Theodor Mommsen und das „*Römische Strafrecht*”, In: WIESEHÖFER, Josep (szerk.): *Theodor Mommsen: Gelehrter, Politiker und Literat unter Mitarbeit von Henning Böhrn*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2005, 67. PUSZTAI László: *A büntetőeljárás jog önállósodása*, In: TÓTH Károly (szerk.): *Emlékkönyv dr. Cséka Ervin egyetemi tanár születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára*, [Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica, Tomus 41. Fasciculus 1–40.], Szeged, 1992, 448. különös tekintettel a 3. lábjegyzetre.

³ A hatályos jogból és azon belül a polgári jog köréből említhető egy igen fontos példa, a 4/2003. PJE határozat. Ezzel a jogegységi határozattal összefüggésben lásd még a 3/2015. PJE határozat V. 1. pontját és az 1/2017 PJE határozat Rendelkező részét.

Az egyik első példaként a büntető anyagi és alaki jellegű normák szétválasztására a tételes jogi szabályozás szintjén II. József 1787. évi büntetőkódexe említhető. Az 1787. április 2-i pátenssel hatályba léptetett büntető törvénykönyv (*Allgemeines Gesetz über Verbrechen, und derselben Bestrafung*, a továbbiakban StG 1787), bár még nem tekinthető teljes mértékben a mai értelemben vett anyagi büntetőjogi kódexnek, már csak büntető anyagi jogi jellegű rendelkezéseket tartalmazott, míg a büntetőeljárás joganyagot az egy évvel később, 1788. augusztus 1-jén hatályba léptetett büntetőeljárás törvénykönyv (*Allgemeines Kriminal-Gerichtsordnung*, a továbbiakban KGO 1788) szabályozta.⁴ Azt, hogy a fejlődés a tételes jogi szabályozás szintjén az osztrák büntetőjog-történetben nem tekinthető teljesen lineárisnak, jól mutatja az a tény, hogy az 1787. évi büntetőkódexet felváltó, I. Ferenc által kiadott 1803. évi büntető törvénykönyv – amely címe alapján anyagi jogi kódexnek tekinthető – első részében, bár azon belül szerkezetileg jól elkülönítetten, külön fejezetben szabályozta a büntetőeljárás joganyagot („Zweiter Abschnitt. Von dem rechtlichen Verfahren über Verbrechen”).⁵ Természetesen más további példákat is lehetne említeni, azonban általánosságban talán kijelenthető, hogy a felvilágosodás hatása, a francia forradalom és annak nyomán a pol-

gári átalakulás, a büntetőjog önálló jogággá válása, a jog pozitívizálódása, valamint a nemzeti jogalkotás megerősödése és azzal párhuzamosan elinduló kodifikációs folyamatok mind együttesen eredményezhették azt, hogy a 19. század folyamán már jelentős büntető anyagi és alaki jogi kódexeket alkottak Európában.

Jelen kutatás fókuszában a büntetőjogtörténet azon korszaka áll, amikor még a mai értelemben vett büntető anyagi és büntető alaki jogról nem lehetett beszélni, noha a vizsgált korai büntetőjog periódusában már észrevehetőek a szétválás megindulásának bizonyos nyomai. Az alábbiakban egy 17. század közepén keletkezett, osztrák örökös tartomány számára kibocsátott tartományi büntetőrendtartást (*Landgerichtsordnung*) tesztek vizsgálat tárgyává. Amellett érvelek, hogy bár több szerző kiemelte, hogy a rendtartás egyik nagy érdeme, hogy a büntetőeljárás és büntető anyagi joganyagot már bizonyos mértékig elválasztotta egymástól és ez a rendtartás szerkezeti felépítésében is kimutatható, valójában – elsősorban a büntetőrendtartás szerkezeti felépítése és megfogalmazása alapján – egy sajátos processuális, eljárásjogias megközelítés (szemléletmód) hatotta át a normaszöveg egészét. A rendtartás még ha szabályozott is alapvetően mai értelemben vett anyagi jogi jellegű kérdéseket, ezeket is egy általános eljárási keretben helyezte el.⁶

Az elemzés során azt próbálom bizonyítani, hogy a szerkezetileg két részből álló rendtartás pontosabb értelmezéséhez nyújthat segítséget egy olyan megközelítés, amely alapján árnyaltabban szemléljük a rendtartás szövegét és szerkezetét, vagyis nem teljesen úgy fogjuk fel, mint amelyben a büntető anyagi (*materialles Recht*) és alaki jog (*formelles Recht*) már elvált volna egymástól. Tehát a tanulmány kiindulópontja az az állítás, hogy a rendtartás első része még nem a mai értelemben vett büntető eljárásjog, míg második része még nem a mai értelemben vett büntető anyagi jog különös részét szabályozta.

Az elemzés során alapvetően a jogtudomány két klasszikusnak mondható jogértelmezési módszerére fogok támaszkodni, elsősorban vizsgálva a rendtartás szövegét (*interpretatio grammatica*) és rendszerét (*interpretatio systematica*). A kutatás primer forrásbázisát tehát a rendtartás normaszövege adja, az értelmezés szempontjából mindenképpen lényegesnek tekinthető joggyakorlat vizsgálata nem képezi jelen kutatás tárgyát. Azt a megállapítást kívánom az alábbiakban vizsgálni, hogy az elemzés tárgyává tett 1656. évi alsó-ausztriai büntetőrendtartás egészét egyfajta processuális, eljárásjogias megközelítés hatotta át, mert a mai értelemben vett anyagi

⁴ HUBER, Alfons – DOPSCH, Alfons: Österreichische Reichsgeschichte. Geschichte der Staatsbildung und des öffentlichen Rechts, F. Tempsky, Prag, F. Tempsky Wien, G. Freitag, Wien, 1901, 275. Az StG 1787 és a KGO 1788 közötti kapcsolatot és a tudatos szabályozási koncepciót bizonyíthatja a KGO 1788 szövegét kihirdető pátens megfogalmazása, illetve az eljárási törvény 1. §-a is. *Universalis Criminalis Iudicarius Codex*. Typis Joan. Thomae Nob. de Trattnern, Caes. Reg. Aulae Typogr. et Bibliop., Vienna, 1788./*Allgemeines Kriminal-Gerichtsordnung*, gedruckt bey Johann Thomas Edlen von Trattnern, kaiserl. königl. Hofbuchdruckern und Buchhändlern., Wien, 1788. 2. „Promulgata jam universalis sanctione de delictis eorumque poenis, ad iustitiam vindictivam perfecte omnino administrandam, ipsum etiam Codicem iudicarium Criminalem hinc elargimur. [...] Relate ad criminalia delicta in posterum non alias, quam ex iudicis officio procedendum erit.” NESCHWARA A, Christian (szerk.): *Die ältesten Quellen zur Kodifikationsgeschichte des Österreichischen ABGB*, Böhlau Verlag, Wien Köln Weimar, 2012, 45. Fontos kiemelni, hogy az StG 1787 a pónalizált cselekmények vonatkozásában egy dichotómikus jellegű felosztást alkalmazott. A büntetendő cselekmények első kategóriája a *delicta criminalia* volt, amelyek esetében az eljárási joganyagot a KGO 1788 tartalmazta, az úgynevezett *delicta politica* esetében pedig az eljárási szabályokat az *Instruction für die politischen Behörden über die Anstrengung einer Inquisition, Aburteilung und Strafvollziehung wider einen eines politischen Verbrechen Beschuldigten* című *hofdecret* határozta meg. FRÜHWALD, Wilhelm Theodor: *Handbuch des österreichischen Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Übertretungen, nebst den dazu gehörigen Verordnungen über die Kompetenz der Strafgerichte und der Verordnung vom 27. Mai 1852*, Wilhelm Braumüller, k. k. Hofbuchhändler, Wien, 1852, 2.

⁵ PUSZTAI i. m. 449. *Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen [Zweite Auflage, mit angehängten neueren Vorschriften]*, Aus der kais. kön. Hof- und Staats-Aerial-Druckerey, Wien, 1815 [a továbbiakban StG 1803] 95–257. A törvénykönyv tudatos szerkesztését bizonyítja a kódex 211. és 213. §-ának együttes értelmezése is. StG 1803 95. „In allen denjenigen Fällen, welche in dem ersten Abschnitte dieses Gesetzes für Verbrechen erklärt werden, sollen diejenigen Gerichte die Gerichtsbarkeit ausüben, [...] Die Criminal-Gerichtsbarkeit besteht in in der Pflicht, der Verbrechen zu erforschen, die Verbrecher zu untersuchen, mit diesen gesetzmäßig zu verfahren.” Hasonló szabályozási logikát alkalmazott az 1797. évi Westgalicia számára kibocsátott büntető törvénykönyv is, amely ugyancsak szerkezetileg elkülönülten, külön részben szabályozta a büntetőeljárás joganyagot (*Zweiter Theil. Von dem rechtlichen Verfahren über Verbrechen*). ANGYAL Pál, *A magyar büntetőeljárás jog tankönyve [I. Kötet]*, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-I. Kiadása, Budapest, 1915, 20. *Strafgesetzbuch für Westgalizien*, gedruckt bey Joseph Hraschanzky, k. k. deutsch und hebräischer Hofbuchdrucker und Buchhändler, Wien, 1796, 81–238.

⁶ A processuális megközelítésről a 18. századi magyar büntetőjogtudomány kapcsán tesz említést Nagy Ferenc. NAGY FERENC: *A (büntetőjog) tudomány ismérveiről, hazai előzményeiről és kezdeteiről*, In: HOMOKI-NAGY Mária (főszerk.): *Emlékkönyv dr. Cséka Ervin egyetemi tanár születésének 70. és oktatási munkásságának 25. évfordulójára*, [Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LXXIV. Fasciculus 1–40.], Szeged, 2012, 359. 362.

büntetőjogi kérdéseket is eljárási keretbe illesztve, eljárási kontextusba ágyazva írta le, szabályozta. Ennek a processzuális megközelítésnek a figyelembevétele, az arra történő tudatos reflektálás, a rendtartás szövegének pontosabb értelmezéséhez, különösen a mai értelemben vett büntető anyagi jogi jellegű kérdéseket taglaló szövegrészek jobb megértéséhez nyújthat segítséget.

1. A rendtartás vizsgálata: A processzuális szemléletmód kimutatása

Az elemzés tárgyává tett tartományi büntetőrendtartás az 1656. december 30-án III. Ferdinánd által Alsó-Ausztria (*Erzherzogtum Österreich unter der Enns*) örökös tartomány számára kibocsátott *Neue Peinliche Land-Gerichts-Ordnung In Oesterreich unter der Enns (Landgerichtsordnung für Österreich unter der Enns von 1656)*, amelyet a szakirodalomban gyakran csak az uralkodó után *Ferdinandea* néven említenek.⁷ A rendtartás az osztrák és az európai kora újkori büntetőjogtörténet szempontjából is jelentős alkotás és a 18. századi magyar büntetőjogtörténet kutatása szempontjából sem elhanyagolható, ugyanis ennek a rendtartásnak a 1687-ben latin nyelvre lefordított szövegváltozata (*Forma Processus Judicii Criminalis, seu Praxis Criminalis* a továbbiakban *Praxis Criminalis*) – törvényi recepciójának kudarcra ellenére – a 18. században a hazai büntetőjog-alkalmazás számára fontos jogforrássá vált.⁸ A magyar büntetőjogra gyakorolt hatása miatt az elemzés során nem a német szövegváltozatot, hanem a latin *Praxis Criminalis* második kiadásának szövegét használom.⁹

Körülbelül a 15. század vége és a 18. század közepe közötti periódusban, ami az osztrák büntetőjogtörténet partikuláris korszakának tekinthető, az egyes örökös tartományokban számos, a büntetőjogi jellegű szabályokat összefoglaló – a 1532. évi *Constitutio Criminalis Carolina* (a továbbiakban CCC) anyagára jelentős mértékben támaszkodó – rendtartás készült.¹⁰ Ezen szövegek vizsgálata az osztrák

büntetőjog-történet és a kora újkori európai büntetőjog fejlődésének megértése szempontjából is egyaránt hasznos. Az elemzett 1656. évi rendtartás ennek a folyamatnak már egy viszonylag kései darabja, ezt követően ugyanis tartományi büntetőrendtartást már csak I. Lipót és I. József adott ki, előbbi 1675. augusztus 14-én Felső-Ausztria, utóbbi pedig 1707. július 16-án Csehország, Morvaország és Szilézia számára. A korszak zárásának az 1768. december 31-én kiadott *Constitutio Criminalis Theresiana* kibocsátása tekinthető, amely megalkotása mögött már a birodalmi szintű egységes szabályozás gondolata húzódott.

Az 1656. évi rendtartás latin nyelvre lefordított – a továbbiakban az elemzés tárgyát képező – *Praxis Criminalis* két részből (*pars*) áll, amelyek fejezetekre (*articulus*) tagolódnak. Az első rész (*Articulus I–LVIII.*) a fejezeteken belül szakaszokra osztható, a második rész (*Articulus LIX–C.*) egyes fejezetein belül, a szakaszoknál nagyobb szerkezeti egységek is találhatóak, amelyeket az alábbiakban cím megnevezéssel fogok jelölni.

1.2. Pars I.

Az első rész („*De Jurisdictione Sanguinis in communi, quomodo in criminalibus procedendum sit*”) már a címéből is fakadóan azt kívánja bemutatni, hogy hogyan kell a bírónak a büntetőügyekben eljárni. Ezt erősítheti az első artikulusz szövege is, ahol a rendtartás a büntető igazságszolgáltatás (*jurisdictio sanguinis*) tartalmát általánosságban írja körül, majd a meghatározás végén az „*eo modo, ac ordine, prout sequitur*” fordulattal, a *modus* (mód) és az *ordo* (rend) kifejezésekkel utal arra, hogy a következő fejezetekben a korabeli büntetőeljárás jellegű szabályok áttekintésére kerül sor. A fentebbi idézet előtt a rendtartás a büntető igazságszolgáltatás tartalmának kifejtésénél lényegében a büntetőper főbb mozzanatait írja le, ugyanis a *jurisdictio sanguinis* alapján büntetőügyekben a bíró a vádlottat (*reus*) felkutathatja, elfoghatja, tömlöcbe vetheti, kihallgathatja, ha szükséges, kínvallatás alatt kikérdezheti, büntetőügyében ítélezhet és végül abban ítéletet hozhat.¹¹

A második rész címe („*De criminalibus causis in particulari*”) azt sugallja, hogy a rendtartás ott az egyes büntetendő cselekményeket kívánja számba venni. Azonban az első és a második szerkezeti egység egymáshoz való viszonyát talán a rendtartás II.

⁷ *Der Römisch-Kayserlichen, Auch Zu Hungarn, und Böheim, etc. Königl. Majestät Ferdinandi Des Dritten Erz-Herzogen zu Oesterreich Unsers Allergnädigsten Hern Neue Peinliche Land-Gerichts-Ordnung In Oesterreich unter der Enns, Erster und Anderer Theil*, Gedruckt und zu finden bey Leopold Joh. Kaliwoda, auf dem Dominicaner-Platz, in seinem Buch-Gewölbe, Wien in Oesterreich, [1656].

⁸ *Forma Processus Judicii Criminalis, seu Praxis Criminalis. Serenissimo Regni Apostolico Hungariae Josepho I. Dicata*, Typis Academicis per Joannem Nicolaum Martium, Tyrnaviae, 1687.

⁹ *Forma Processus Judicii Criminalis, seu Praxis Criminalis. Serenissimo Regni Apostolico Hungariae Josepho I. Dicata*, [Editio II.], Tyrnaviae Typis Academicis, per Joannem Andream Hörmann, 1697 (a továbbiakban a lábjegyzetekben Pr. C. rövidítéssel és az oldalszám megjelölésével szerepel).

¹⁰ Holtzendorff kiemeli, hogy az 1656. évi rendtartás esetében az egyes büntetendő cselekmények meghatározásainál a szöveg több esetben szó szerint megegyezik a CCC megfogalmazásával, de a büntetések tekintetében a rendtartás már szigorúbb a CCC-nél. HOLTZENDORFF, Franz von (szerk.):

Handbuch des deutschen Strafrechts, In Einzelbeiträgen, Erster Band. Die geschichtlichen und philosophischen Grundlagen des Strafrechts, C. G. Lüderitz'sche Verlagsbuchhandlung, Carl Habel, Berlin, 1871, 121. Vö. PAUSER, Josef: *Landesfürstliche Gesetzgebung (Policey-, Malefiz- und Landesordnungen)*, PAUSER, Josef – SCHEUTZ Martin – WINKELBAUER Thomas (szerk.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert) Ein exemplarisches Handbuch (= Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungband 44) [Sonderdruck]*, R. Oldenbourg Verlag, Wien, München, 2004, 227.

¹¹ Pr. C. 1. „[...] & in criminalibus reos indagare, attingere, captivare; benigno, ac ubi necesse fuerit, poenali examini subijcere, judicare, & finaliter sententiam in eos ferre, eo modo, ac ordine, prout sequitur.”

artikulusának megfogalmazása világítja meg a legpontosabban. Ennek szövege úgy is felfogható, hogy magát a második rész tartalmát, az ott felsorolt büntetendő cselekményeket az első, eljárási jellegű szabályokat tartalmazó rész „felől”, azzal szoros összhangban kell értelmezni. Ugyanis a rendtartás II. cikkusa szerint, azért, hogy ne maradjon kétség afelől, hogy milyen *delictumok* (büntett) esetében kell *jurisdictio sanguinis* alkalmazni, tehát milyen esetekben van büntetőeljárásnak helye, ezeket a bünteteket a rendtartás leginkább a második részében sorolja fel. Gondoskodva arról is, hogy mindazokat, amelyek az ott felsorolt büntetendő cselekményekhez hasonlatosak, azaz büntető jellegűnek tekintik, azokban a fejezetekben gyűjtsék össze.¹²

A rendtartás első része alapvetően a korabeli eljárási jellegű szabályokat tekinti át, vagyis azt írja le, hogyan kell a büntetőügyekben eljárni. Ennek során azonban több, a mai értelemben az anyagi büntetőjog általános részébe tartozó kérdéskört is érint. Mindenekelőtt azt érdemes meghatározni, hogy melyek lehetnek azok az artikulusok, amelyek a mai értelemben vett anyagi büntetőjog általános részébe illeszkedő kérdésköröket szabályoznak. Alapvetően idesorolhatók azok a fejezetek, amelyek a büntett elévülését, az általános büntetést enyhítő és súlyosító körülményeket, több büntetendő cselekmény elkövetése esetén felmerülő büntetés kiszabási kérdéseket, valamint az alkalmazható büntetéseket taglalják.¹³

Azonban mindezeket túl, bizonyos mai értelemben vett, az anyagi büntetőjog különös részébe tartozó büntetendő cselekmények is felbukkannak a rendtartás első részében.¹⁴ Mivel maga az elemzés a korabeli büntetőeljárás menetét követi, ezért az egyes mai értelemben vett, anyagi jogi jellegű kérdésköröket olyan sorrendben kívánja áttekinteni, amilyen sorrendben a rendtartás is tárgyalja azokat. Így először az anyagi jogi jellegű, mai értelemben a büntető anyagi jog különös részébe sorolható büntetendő cselekményeket kell megvizsgálni, ezzel is azt bizonyítva, hogy a rendtartás első része nem csak eljárási kérdéseket szabályozott és, hogy ezen pönalizált magatartások alapvetően beleilleszkednek az eljárási jellegű szabályok közé.

A rendtartás VIII. cikkusában a büntetőeljárás megindulásának – vagy pontosabban a rendtartás árnyaltabb megfogalmazásával élve a vádlott megismerésének – többféle módozatát különíti el.¹⁵ Az

eljárás megindulás meglehetősen összetett problémájának vizsgálatába és az eltérő szakirodalmi megállapítások áttekintésébe a tanulmány itt most nem bocsátkozik, annyit azonban mindenképpen érdemes leszögezni, hogy a rendtartás büntetőeljárási szabályozásában egyértelműen az inkvizitórius (*processus inquisitorius*) alapeljárási modell jellemzői dominálnak.¹⁶ Mindazonáltal nem hagyható figyelmen kívül, hogy a rendtartás eljárásjogában a nyomozó elvű koncepció mégsem tekinthető teljesen kizárólagosnak.¹⁷ A szabályozás ugyanis ismerte a vádra (*accusatio*) induló büntetőper is, ahol az akkuzatórius (*processus accusatorius*) alapeljárás bizonyos jellemzői kimutathatók a rendtartás néhány rendelkezésében. Tehát a két történeti alapeljárási modell vonatkozásában a rendtartás eljárási szabályozása egyfajta vegyes szemléletmódot mutat, mivel akkuzatórius elemeket is lehet találni, azonban az inkvizitórius megközelítés egyértelmű túlsúlya nyilvánvaló.

Az első néhány, mai értelemben az anyagi büntetőjog különös részébe sorolható néhány büntetendő cselekményt a vádra induló büntetőper szabályai között lehet felfedezni. A rendtartás a XIII. cikkusában lényegében *argumentum a contrario* megadja annak lehetőségét, hogy a vádló a vádra induló büntetőperben elálljon a vád képviselőtől. A rendtartás szövege valójában nem azt írja le, hogy milyen feltételekkel teheti meg ezt jogszerűen a vádló – noha lehet szövegszerű utalásokat találni a rendtartásban ezen indokokra, illetve magának az elállásnak a jogszerű lehetőségére is –, hanem csak azt a két esetkört határozza meg, amikor a vádlót a vád képviselőtől való elállása miatt valamilyen szankcióval kell sújtani.¹⁸

Ha a vádlott a vád képviselőtől, illetve a bizonyítástól azért akar elállni, mert a vádat haragból, elharmarkodottságból, részegségből vagy gonosz ösztön-

VIII. cikkus értelmezésére lásd többek között RULF, Friedrich: *Commentar zur Strafprozeßordnung für das Kaiserthum Oesterreich vom 29. Juli 1853. [Erster Band]*, Verlag von Friedrich Manz, Wien, 1857, 18. RÉTI ILLÉS Elemér: *A büntetőjog kodifikációjának első kísérletei Magyarországon, Kollonics javaslata és a Novum Tripartitum*, In: BALOGH Árpád (szerk.): *Angyal-szeminárium kiadványai* 2., Politzer Zsigmond és fia bizománya, Budapest, 1916, 7.

¹⁶ HERBST, Eduard: *Einleitung in das österreichische Strafprozeßrecht*, Verlag von Friedrich Manz, Wien, 1860, 17. VARGHA, Julius: *Die Verteidigung in Strafsachen historisch und dogmatisch dargestellt*, Verlag der Manz'schen K. K. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, Wien, 1879, 209. BALOGH Jenő: *A büntető per-jog tankönyve [Első füzet]*, Grill Károly-féle Könyvkiadó-Vállalat, Budapest, 1906, 52. ULLMANN Emanuel von: *Das österreichische Strafprozeßrecht. Zum akademische Gebrauche*, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, Innsbruck, 1879, 11.

¹⁷ BRATSCH, Franz Joseph: *Über Weiland Der Römisch Kaiserlichen, Auch zu Ungarn, und Böhmeim etc. Königl. Majestät Ferdinandi Des Dritten Erz-Herzogens zu Oesterreich, Allerseligsten Andenkens, Peinliche Land-Gerichts-Ordnung In Oesterreich unter der Enns Ersten und Anderten Theil dienliche Anweisungen, und nützliche Anmerkungen*, Gedruckt und zu finden bey Leopold Joh. Kaliwoda, auf dem Dominicaner-Platz, in seinem Buch-Gewölb., Wien, 1751, 29.

¹⁸ A rendtartás szerint, ha a vádló a megkezdett vádtól a szükséges okok megjelölése mellett elállt, szükséges a vizsgálat (*inquisitio*) eredményesebb lefolytatásához minden információt közölnie a bíróval. Pr. C. 9. „*Si etiam Actor a coepa Accusatione ex sufficientibus causis desistat, & totum Judicis officio committat, nihilominus Judici pro meliori Inquisitionis prosecutione, omnes notitias communicare debet.*”

¹² Pr. C. Uo. „*Ne autem maneat, quaenam delicta Jurisdictioni sanguinis subjiciantur, ea secunda parte hujus Praxis Criminalis potissimum annotavimus, providentes etiam, ut omnia reliqua, quae annotatis similia sunt, ac alias poenalia habentur, sub ijs comprehendantur.*”

¹³ HOEGEL, Hugo: *Geschichte des Österreichischen Strafrechtes in Verbindung mit einer Erläuterung seines grundsätzlichen Verhältnisses [Erstes Heft: I. Übersicht des Österreichischen Strafrechtes. II. Die allgemeinen Schuldformen.]*, Manz'sche k. u. k. Hof- und Universitäts-Buchhandlung, Wien, 1904, 45.

¹⁴ HOEGEL *í. m.* Uo.

¹⁵ Pr. C. 3. „*Praeter jam dicata captivationem, aut traditionem, reus vel 1º per accusationem, vel 2º per denunciationem manifestatur, vel 3º talia produntur indicia, suspiciones, & conjecturae, in quas Dominus Jurisdictionis ex officio inquirere tenetur.*” A

zésből (uszításból) tette, akkor őt ezért a patvarkodás (alaptalan perlekedés) kompenzációjára és minden (okozott) kár és költség megtérítésére kell kötelezni, valamint az ügy minőségének megfelelően kell büntetni.¹⁹ Ha a vádló a szükséges okok megjelölése nélkül (ezeket a rendtartás konkrétan nem határozza meg), vagy összebeszélésből, vagy ajándék vagy titkos egyezés miatt áll el a vádtól, akkor ilyen esetekben is szintén az előbb említett patvarkodás kompenzációjára, valamint a károk és a költségek megfizetésére kell kötelezni és emellett az ügy minősége szerint enyhébben vagy súlyosabban kell büntetni.²⁰

Még mindig alapvetően az akkuzatórius alapeljárás jelleghoz kapcsolható a rendtartás azon rendelkezése, amely szerint, ha a bíróság a lefolytatott bizonyítást követően úgy látja, hogy a vádló semmit sem bizonyított és a bíróság *ex officio* sem tudott felhozni semmit a vádlottal szemben, akkor a bíróság az ítéletben a vádlottat minden büntetés alól felmenti. A vádlóra pedig az *iniuria*, a károk és a költségek kompenzációjának megfizetését szabja ki, és abban az esetben, ha a vádat meggondolatlanul és gonoszul tették, a vád súlyosságára és a megvádolt személyére tekintettel a vádlóra büntetést szab ki.²¹

A büntetőeljárás megkezdésének másik módzata, amikor a büntető *processus* valamely tisztességes személy – aki nincs ellenséges viszonyban a feljelentett személlyel – által tett feljelentésre (*denuntiatio*) indul meg. Azonban a hamis feljelentéseket, amelyek irigységből, gyűlöletből vagy bosszúból erednek, vagy rágalmazásból történnek, nemcsak, hogy nem lehet elfogadni, de ezenfelül az ilyen feljelentőket az ügy és a felhozott büntetendő cselekmény minősége szerint kell büntetni.²²

Az eljárás harmadik megindítási módzata egyértelműen az inkvizitórius alapeljárás modellhez kapcsolható. Ebben az esetben az eljárás *ex officio* indul meg bizonyos gyanúkok (*indicia*) fennállása miatt, amelyek esetében vizsgálatot (*inquisitio*) kell folytatni. A rendtartás a XXIII. cikkben fel is sorolja azokat a gyanúkokat, amelyek megléte esetén megindulhat a vizsgálat. Ezzel összefüggésben a szabályozás úgy rendelkezik, hogy azok a jósök, látnokok vagy mások, akik hisznek a babonákban és valakivel

szemben valamilyen kijelentést tesznek, ezek nem adnak elég megbízható jelet ahhoz, hogy a vizsgálatot meg lehessen indítani. Továbbá az ilyen jövendőmondót el kell fogni, a gonosz képességéről (praktikájáról, mesterségéről) ki kell kérdezni és a tett minősége szerint őt és azt, aki az ő jóslatát kérte, meg kell büntetni.²³

Ezek a büntetendő cselekmények a büntetőeljáráshoz, azon belül is alapvetően az eljárás megindításához kötődnek. A rendszertani értelmezés alapján, azonban jól látszik, hogy ezek a büntetendő cselekmények jól beleilleszkednek az első részben szabályozott büntetőeljárás menetébe, úgy, hogy alapvetően nem törlik meg az eljárási szabályok áttekintésének logikáját. Mindazonáltal a rendtartás második részében még három olyan további büntetendő cselekményt (hamis eskü, az eskü erejének megsértése és a foglyok elengedése) lehet találni, amelyek akár még elhelyezhetők lettek volna az eljárási szabályok között. Ezek közül azonban csak a harmadikra találunk utalást az első részben, az alábbiakban részletesebben is érintett tömlöcbe vetés (*incarceratio*) kapcsán. A rendtartás röviden úgy fogalmaz, hogy azon személyekről (pontosabban azok cselekményéről), akik összejártsanak az elmenekülő fogollyal, a második részben tesz említést.²⁴

Ha az egyes, mai értelemben vett anyagi jogi kérdéseket szabályozó artikulussokat kezdjük el vizsgálni, akkor talán az első helyen a két egymással is szoros kapcsolatban álló fejezet, a büntetést enyhítő és súlyosító körülmények felsorolása említhető. Ezek az artikulussok az ítélet meghozatalához, azon belül pedig a büntetéskiszabáshoz kapcsolhatók, ugyanis a rendtartás az ítélethozatal című („*De Sententia*”) XLII. cikkben nevez meg bizonyos szempontokat, amelyeket a bírónak az ítélethozatalnál figyelembe kell vennie. Így az ítélezőknek gondosan vizsgálniuk kell, hogy az elkövető és az elkövetett cselekmény vonatkozásában megjelennek-e olyan körülmények, amelyek súlyosabb vagy enyhébb megítélést, és ezáltal a rendtartásban az adott cselekményre eredetileg meghatározottnál enyhébb vagy súlyosabb szankció kiszabását teszik lehetővé.²⁵ Itt a rendtartás utal is arra a két cikkre, amelyek az általános büntetést enyhítő és súlyosító körülményeket tartalmazzák.²⁶ A két fejezetnek a rendtartás

¹⁹ Pr. C. 5. „Si tamen Actor ab accusatione, & probatione ideo velit desistere, quod Accusationem ex ira, praecipitatione, ebrietate, aut nequisitiosa instigatione fecisset, [...] sed tamen ad compensationem calumniae, ac omnium damnorum, & expensarum adstringatur, simulque iuxta qualitatem rei puniatur.” RÉTI ILLÉS i. m. 10.

²⁰ Pr. C. Uo. „Si vero sine sufficienti causa, vel forte ex conducto, rei ob munera, aut occulta correspondentia, ab ab accusatione desisteret, praeter supra dictas compensationes, pariter, & iuxta rei qualitatem, levius, aut gravior puniatur, [...]” RÉTI ILLÉS i. m. Uo.

²¹ Pr. C. 6. „Si vero Actor nihil prorsus probavit, & Jurisdictionis Dominus, ex officio nihil contra cum afferre potest, tunc per finalem sententiam, ab omni poena liber pronunciat; Actori vero compensatio injuriae, damnorum, & expensarum imponatur; Et casu accusatio adeo inconsiderata, aut malitiosa fuisset, iuxta gravitatem accusationis, aut personae accusatae puniatur; si vero aliqua apparentia, ad torturam tamen non sufficientia attulisset, nec puniatur, nec ad expensas obligetur.”

²² Pr. C. 8. „Primo fiant ab hominibus vitae, & famae, & qui cum delato nullas inimicitias gerant: e contra falsae Denunciationes, ex invidia, odio, aut vindicta profectae, aut a calumniatoribus factae, non solum non sunt acceptandae; sed insuper denunciants iuxta qualitatem rei, & delicti imputati, puniendus est.”

²³ Vö. CCC XXI. Artikuluss. BRATSCHE i. m. 56. ZOEPL, Heinrich: *Die Peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karl's V. nebst der Bamberger und der Brandenburger Halsgerichtsordnung sämmtlich nach den ältesten Drucken und mit den Projecten der peinlichen Gerichtsordnung Kaiser Karl's V. von den Jahren 1521 und 1529 beide zum erstenmale vollständig nach Handschriften*, Academische Verlagsbuchhandlung von C. F. Winter, Heidelberg, 1842, 219. LANGBEIN, John H.: *Prosecuting Crime in the Renaissance: England, Germany, France*, The Lawbook Exchange, LTD. Clark, New Jersey, 2005, 273.

²⁴ Pr. C. 11. „De ijs, qui cooperantur effugio captivi, postea dicitur.”

²⁵ Pr. C. 21. „Praesertim autem quisque qui in criminalibus suffragium, & sententiam dicit, bene ac diligenter observet, an personam, vel delictum tales circumstantiae afficiant, quae rem, aut sententiam minuunt, vel augent? & iuxta has circumstantias leviores, vel severiores sententiam ferat;”

²⁶ Pr. C. 22–23. „Articuluss XLIV. De Circumstantijs poenam alleviantibus. [...] Articuluss XLV. De Circumstantijs poenam augmentibus.”

első részében való elhelyezése, valamint a kifejezetten a bíróhoz szóló „iránymutatásul” szolgáló megfogalmazás lehetővé tesznek egy olyan értelmezést, amely szerint az általános büntetést enyhítő és súlyosító körülmények a rendtartás ezen pontján való elhelyezése azzal magyarázható, hogy a szabályozás itt sorolja fel azokat az enyhítő és súlyosító körülményeket, amelyekre a bírónak az ítélet meghozatala során tekintettel kell lenniük.²⁷

Az ítélethozatalhoz kapcsolható a büntett elévülését taglaló fejezet is, amelyben a rendtartás számba veszi a büntetni rendelt cselekményeket aszerint, hogy mennyi idő alatt évülnek el. A rendtartás az egyes büntetteket az 5, 10, illetve 20 év alatt elévülő, valamint az el nem évülő *delictumok* csoportjaiba sorolja be. Az elévülést taglaló fejezet úgy kapcsolódik az ítélethozatalhoz, hogy a rendtartás megfogalmazása alapján a vádlottat elévült büntett miatt nem lehet marasztalni (*condemno*).²⁸ 5, 10 illetve 20 év elteltével az elévülés tényénél fogva az elkövetőknek minden vád, vallatás és büntetéstől mentesnek kell lenniük és velük szemben a továbbiakban eljárni nem lehet.²⁹ Az elévülés jogkövetkezményeinek a meghatározásánál alkalmazott fentebbi megfogalmazás, illetve a *condemno* (marasztal) és a *procedo* (előrehalad) igék használata tesz lehetővé egy olyan értelmezést, amely szerint a hatályos büntetőjogban anyagi jogi jogintézménynek tekintett, általános részbe tartozó elévülést a rendtartás alapvetően processzuális oldalról közelíti meg.

Ugyancsak az ítélethozatalhoz kapcsolható a rendtartás XLVI. fejezete, amely a büntetéskiszabás vonatkozásában azt az esetet szabályozza, amikor valaki több büntettet követett el. Az ítélethozatalt tárgyaló artikulusz utal is arra, hogy ilyen esetekben a rendtartás XLVI. artikuluszában foglaltakra kell figyelemmel lenni.³⁰ A kérdéskört taglaló fejezet címe is az eljárásjogi szemléletmód érvényesülésére szolgálhat bizonyítékul, hiszen az abban ugyancsak felbukkanó *procedo* (előrehalad) ige és maga a fejezetcím megfogalmazása – „Hogyan kell eljárni az ítéletekben, amikor valaki több büntettet követett el?” (*Quomodo procedendum sit in Iudicis quando quis plura delicta patravit*) – is kifejezésre juttatja a probléma eljárásjogi kontextusba helyezését, noha ez a fejezet a hatályos büntetőjogban a halmazati büntetés anyagi jogi problémájával lenne rokonítható.

Végezetül a rendtartás első részéből még a büntetéseket taglaló fejezetek illeszthetők a mai értelemben vett anyagi büntetőjog általános részébe. Azonban a szabályozás az alkalmazható büntetések felsorolását az ítélet megszerkesztésével kapcsolja össze,

ugyanis lényegében a kiszabható büntetéseket ítéletekbe belefoglalható „formulákként” veszi számba. Ezen jelenség szemléltetésére a rendtartás egyik rendelkezését hozom példaként. A halálbüntetések között a szabályozás ismeri az élve elégetés szankcióját, amelynek leírása kapcsán a rendtartás a következőképpen fogalmaz: „A nevezettet ezen tulajdon elkövetett büntette miatt, jól megérdemelt büntetéséhez, a büntetés szokásos helyére kell vezetni, ugyanazon helyen az élettől tűz által kell megfosztani, a testet hamuvá kell égetni”.³¹ Az *N.* rövidítés – feltehetőleg a *nominatus* (nevezett) kifejezés itt az elítélt személyt jelöli – használata, valamint a *deduco* (odavezet), *privo* (megfoszt) és a *comburro* (eléget) igék esetében a felszólító mód alkalmazása (passzív imperfectum, II. imperativus E/3.) is az ítéletbe illeszthetőséget, a „formula”-szerű megfogalmazást erősítik.

Az eljárásjogi szemléletet juttathatja kifejezésre a rendszertani értelmezés is, mivel az alkalmazható büntetéseket a rendtartás két nagy csoportra – halál és testi büntetésekre – osztja, és ezen két artikulusz előtt közvetlenül az ítélet megszerkesztéséről szóló XLVII. fejezetet (*De formanda Sententia*) helyezi el.³² Az élet elvételével járó büntetések felsorolását a rendtartás azzal a mondattal kezdi, hogy ebben a fejezetben annak a számbavétele történik, hogy mely büntetéseket lehet alkalmazni, és hogyan kell azokról ítéletet hozni.³³ Ezen második tagmondat és a *pronuncio* (kimond) ige alkalmazása egyrészt megerősítheti a processzuális megközelítést, másrészt magyarázatul szolgálhat arra, hogy a rendtartás miért úgy sorolja fel a kiszabható büntetéseket, hogy közben az egyes rendelkezések megfogalmazása az ítéletek megszövegezéséhez válik hasonlatossá.

A kiszabható büntetéseknél ismeretes még egy harmadik csoportja is, amelyet a rendtartás *extraordinarius* (rendkívüli) vagy *arbitrarius* (mérlegelésen alapuló) büntetéseknél nevez és egy külön fejezetben helyez el. Voltak olyan *delictumok*, amelyekre a rendtartás nem határozott meg konkrét büntetést, ilyen esetekben a bírónak kellett a saját mérlegelése alapján a cselekményt és annak körülményeit alaposan megvizsgálva büntetést kiszabnia. Ezen *extraordinarius* vagy *arbitrarius* büntetéseket a rendtartás röviden példálózó jelleggel sorolja

³¹ Pr. C. 24. „N. Propter hoc suum delictum patratum, ad bene meritam poenam, ad consuetum supplicij locum deducitor, ibidem per ignem vita privator, corpus in cineres comburitor.”

³² Az ítélet megszerkesztéséről szóló fejezet és a kiszabható büntetéseket taglaló artikuluszok közti kapcsolatot a nyelvtani értelmezés is bizonyítja, ugyanis az ítélet megfogalmazása kapcsán a rendtartás megerősíti, hogy semmilyen más büntetést nem lehet kiszabni az ítéletben, mint amelyek ebben a tartományban (Alsó-Ausztria) használatosak. Pr. C. 24. „Nulla nova, sed tales poenae decernantur, quae in hac Provincia usitatae sunt”. A következő – a halálbüntetések különböző fajtáit taglaló – fejezet első mondatának a megfogalmazása az előbb hivatkozott rendelkezés folytatásaként értelmezhető. Pr. C. 24. „Quae autem usitatae sint, [...] jam sequitur.”

³³ Pr. C. 24. „Quae autem usitatae sint, & quomodo de ijs sententia pronunciantur jam sequitur.” Lásd *pronunciatio sententiae*: ítélet kimondás. Trattner-Károlyi Könyvnyomtató-Intézete, *Magyar Törvénykezési Szótár*, a 'Kiadók' betűjével és költségén, Pesten, 1837, 75.

²⁷ A bírók számára iránymutatásul szolgáló szövegrészre lásd Pr. C. 22. „Sciendum hic omnibus Iudicibus.”

²⁸ Pr. C. 21. „Non potest reus ob delictum jam antiquatum condemnari.”

²⁹ Pr. C. 21. „Itaq; post lapsum talis temporis, reus, per ipsam antiquationem, ab omni criminali accusatione, quaestione, poena, securus, ac liber sit; nec illum ulterius procedendum est.”

³⁰ Pr. C. 21. „Si quis variorum delictorum reus sit, eaq; omnia vera, ac manifesta sint; quantum fieri potest, cuiuslibet poena observanda est, ut Articulo XLVI. dicitur.”

fel. Egy esetben azonban itt is fel lehet fedezni az ítéletszerű megfogalmazást. *Extraordinarius* büntetésnek tekinti a szabályozás a Magyar Királyság déli határainak (végvidéknek) az őrizetét.³⁴ Ez vagy meghatározott időre vagy az elítélt élete végéig tartó ingyenes munkavégzést jelent, és a rendtartás ezen büntetés kapcsán a következőképpen fogalmaz: „Nevezett személy meghatározott évre az állam megbízásából a határhoz vagy a megnevezett sánchoz legyen odarendelve, és azon a helyen a megnevezett ideig bilincsből legyen köteles dolgozni.”³⁵ Az *N.* rövidítés, valamint az *adjudicatus esto* (oda legyen rendelve) és az *obligatus esto* (köteles) imperatív alakok (II. imperativus E/3.) használata ugyancsak az ítéletszerű megfogalmazást fejezik ki.

Összefoglalva a fentebbi elemzést, látható, hogy a rendtartás első részben szabályozott, a mai értelemben az anyagi büntetőjog általános részébe sorolható témakörök mind grammatikai, mind rendszertani értelemben jól beleilleszkednek az alapvetően eljárásjogi jellegű szabályok közé. Ezen kérdésköröknek a rendtartás első részben való elhelyezését alapvetően az indokolhatta, hogy a mai értelemben vett anyagi büntetőjog általános részének terminológiáját és elméleti hátterét a jogtudomány még nem dolgozta ki. Ezért lehetséges, hogy a modern értelemben az általános részbe tartozó, azon belül elsősorban a szankciórendszerhez és a büntetés kiszabáshoz kapcsolható kérdéskörök (elévülés, büntetést enyhítő és súlyosító körülmények, büntetések, [halmazat] halmazati büntetés) a rendtartás első részében az „általános” büntetőeljárás szabályok között, a büntetőeljárás menetébe ágyazottan kapnak helyet.³⁶ Ugyanis, mint az a következő fejezetben részletesebben bemutatásra kerül, minden „különös” (azaz az egyes büntetendő cselekményekhez kapcsolódó), a mai értelemben büntető anyagi és eljárásjogi jellegű rendelkezést a rendtartás a második részében szabályoz.³⁷

1.3. Pars II.

A rendtartás második része, mint arra fentebb már történt utalás, nem teljesen a mai értelemben vett büntető anyagi jog különös részét jelentette, habár a szabályozás számba vette az egyes artikulusokban a büntetendő cselekményeket, és körül írta azokat, azonban a második rész egyes fejezeteinek szerkezeti felépítését is alapvetően a processzuális megközelítés hatotta át. Az *interpretatio systematica*t segítségül

hívva, lehetséges egy olyan értelmezés, amely alapján a második rész fejezeteire úgy tekintünk, mint amelyek az adott büntetett sajátosságaira vonatkoztatva lényegében a büntetőeljárás menetét írják le. Ennek a megközelítésnek az alaposabb vizsgálatához először a második rész egyes fejezeteinek szerkezeti felépítését kell áttekinteni.

A *Pars II.* minden fejezete – a fejezetcím után közvetlenül – először meghatározza az adott büntetendő cselekményt, ezeket a körülírásokat még nem lehet a mai értelemben vett törvényi tényállásoknak tekinteni, de értelmezhetőek azok korai előképeiként. A büntetendő cselekmény meghatározása után következik az adott büntetett vonatkozásában a vizsgálat (*inquisitio*) megindítását (*indicia ad inquisitionem*), a gyanúsított elfogását (*indicia ad captivationem*), valamint a kínvallatás elrendelését (*indicia ad torturam*) lehetővé tevő gyanúok felsorolása. Ezután a kínvallatás alatt az eljárás alá vont személyhez intézett, a bíró által előzetesen megfogalmazott kérdőpontok (*interrogatoria puncta*) felsorolása (*interrogatorium*) következik, majd az adott büntetettre kiszabható büntetéseket határozza meg a rendtartás a végítélet (*sententia finalis*) cím alatt és utoljára az adott büntetendő cselekmény kapcsán felmerülő büntetést súlyosító (*circumstantiae aggravantes*) és enyhítő körülményeket (*circumstantiae alleviantes*) veszi számba.

Nem minden fejezetben jelenik meg mindegyik a fentebbi címek közül, de a legtöbb esetben ez a séma érvényesül.³⁸ Az egyes artikulusok ilyen formában történő megszerkesztése tehát azt az értelmezést teszi lehetővé, hogy a második rész fejezeteinek tartalmát, az egyes büntetendő cselekményekre vonatkoztatott – az első rész „általános” eljárás rendelkezéseire képest – „speciális” („különös”) büntetőeljárás szabályanyagként szemléljük.³⁹ Az előbb felsorolt címekből jól látszik, hogy azok közül az *indicia ad inquisitionem*, *indicia ad captivationem*, *indicia ad torturam* és az *interrogatorium* nem sorolhatók a mai értelemben vett büntető anyagi jogba, ezek a témakörök mai értelemben az eljárás megindításával, a kényszerintézkedésekkel és a bizonyítással rokoníthatók, azaz sokkal inkább eljárásjogi, mint anyagi jogi természetűek. Ezt bizonyítja az is, hogy mind a négy kérdéskört a rendtartás első részében a büntetőper áttekintése során általánosságban szabályozza. A XXII. artikulusban a rendtartás az *inquisitio* taglalása kapcsán a gyanúok három csoportját határozza meg. Azért, hogy tisztességes és ártatlan személyek ellen ne indulhasson *inquisitio*, a rendtartás meghatározott gyanúok fennállását követeli meg az *inquisitio* megindításához, és azon

³⁴ A rendtartás megalkotásakor, 1656-ban a Magyar Királyság egy jelentős része még hódoltsági terület volt.

³⁵ Pr. C. 28. „N. ad N. annos ex mandato Regiminis, ad (confinium, aut fossae nominandae) adjudicatus, & ibidem tamdiu in compedibus, laborare obligatus esto.”

³⁶ Az „általános” kifejezést ebben a mondatban nem az általános rész megjelölésre használom, csak ezzel próbálom jelölni a rendtartás két része közti különbséget.

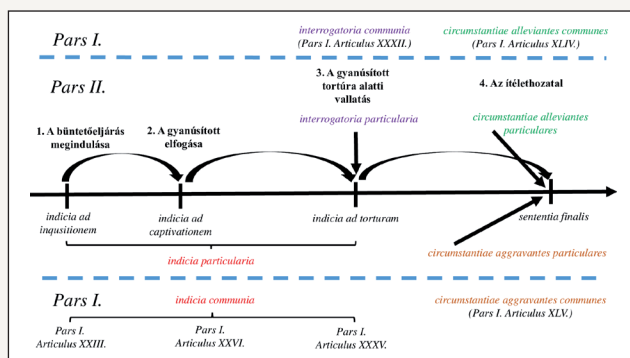
³⁷ A „különös” kifejezést ebben a mondatban nem a különös rész megjelölésre használom, csak ezzel próbálom jelölni a rendtartás két része közti különbséget.

³⁸ A több szempontból is kivételesnek tekinthető öngyilkosságról szóló LXIX. fejezetet („De morte sibimet ipsi illata”) a rendtartás – a cselekmény jellegéből fakadóan – egyáltalán nem tagolja címekre. Pr. C. 49–50.

³⁹ Ilyen értelemezésre nyújthat lehetőséget Hoegel megállapítása a rendtartás második részében található *indiciumokról*. HOEGL *i. m.* 45.

túl az elfogás és a tortúra elrendeléséhez is.⁴⁰ A rendtartás a XXIII., XXVI. és a XXXV. fejezeteiben az úgynevezett általános [közönséges] (*communis*) gyanúkokat sorolja fel, amelyek szükségesek az *inquisitio* megindításához, a gyanúsított elfogásához és a tortúra elrendeléséhez. A kérdőpontok vonatkozásában is hasonló megoldással lehet találkozni. A rendtartás XXXII. fejezete általánosságban határozza meg azokat a körülményeket, amelyekről az eljárás alá vont és a büntetőper ezen pontján már fogva lévő személyt a bírónak ki kell hallgatni.

Azonban a szöveg mind a négy fejezetben kiemeli, hogy az egyes büntetendő cselekmények vonatkozásában a speciális (*particularis, specialis*) gyanúkok, illetve a kérdőpontok esetében a speciális kérdéseket a rendtartás második részében fogja meghatározni.⁴¹ A gyanúkok esetében ez a szabályozási megoldás, azaz az első és a második rész esetében a *communis-particularis* szembeállítás is azt erősíti, hogy a második rész is alapvetően büntetőeljárás jellegű szabályanyagot tartalmaz. A *Praxis Criminalis* az első részben általánosságban áttekintett büntetőper szabályait a konkrét büntetendő cselekményre – figyelembe véve annak jellegéből fakadó sajátosságait – vetíti rá és válaszolja fel a büntetőper menetének főbb mozzanatait. Tehát a második rész fejezetein belül található, fentebb felsorolt címek lényegében az inkvizitórius alapeljárás modelljének jellemzőit magán viselő büntetőper főbb momentumait modellezik, ami a rendtartás második részében a processzuális megközelítés megnyilvánulásként értelmezhető. Ezt a sajátos jelenséget illusztrálja a következő ábra.

A rendtartás második részének fejezeteiben kirajzolódó – az egyes büntettekre vetített – büntetőeljárás modellezése

Az ábra alapján egyrészt láthatóvá válik, hogy a rendtartás még a büntetést enyhítő és súlyosító körülmények vonatkozásában is következetes és meg-

tartja a gyanúkok és a kérdőpontok esetében alkalmazott *communis-particularis* elhatárolást, ami egyébként a rendtartás XLII. artikulusból is kiolvasható.⁴² Másrészt kirajzolódik az első részben ismertett erősen inkvizitórius jellegű per váza és annak legfontosabb momentumai. Az eljárás az úgynevezett vizsgálattal (*inquisitio*) veszi kezdetét, ami *ex officio* indul. Ahhoz azonban, hogy a vizsgálatot meg lehessen indítani, szükséges a *Praxis Criminalis* által meghatározott bizonyos gyanúkok fennállása, amelyeket a rendtartás az egyes *delictumok* sajátosságaira is figyelemmel az egyes fejezetekben sorol fel. A második főbb mozzanat a gyanúsított elfogása, ehhez már súlyosabb gyanúkok fennállását követeli meg a rendtartás, de a *captivatio (incarceratio)* még nem minősül büntetésnek, célja – ahogy ezt a rendtartás is kiemeli – a biztosítás volt, így bizonyos értelemben a modern jogban ismert kényszerintézkedések egyik előképének is tekinthető.⁴³ A bizonyítás kapcsán a rendtartás az egyes *delictumok* vonatkozásában meghatározza, hogy milyen gyanúkok esetén lehet a gyanúsított személyt kínvallatásnak alávetni, és felsorolja azokat a kérdéseket (kérdőpontokat), amelyeket az adott büntett sajátosságaira tekintettel kell feltenni a tortúra során az eljárás alá vont személynek. Beismerés vagy az elkövetés más módon történő bizonyítása esetén, marasztaló ítéletet lehet hozni, amely kapcsán a rendtartás a *sententia finalis* cím alatt sorolja fel, hogy az adott büntett esetében, milyen büntetéseket lehet alkalmazni. Az ítélelhozatal során az ítélezőknek az adott ügyben felmerülő büntetést enyhítő és súlyosító körülményekre is figyelemmel kell lenniük, amelyeket a rendtartás a *circumstantiae alleviantes* és *circumstantiae aggravantes* címek alatt fogalmaz meg. A súlyosító és enyhítő körülményeket taglaló címek sem minden esetben csak a büntetést enyhítő és súlyosító körülményeket sorolják fel, néhol eljárásjogi jellegű rendelkezések, néhol pedig a modern anyagi büntetőjog általános részéhez kapcsolható kérdéskörök is helyet kapnak ezen címek alatt.

Összességében a második rész fejezeteinek szerkezeti felépítéséből az látszik, hogy anyagi jogi jellegű kérdésköröket is tartalmaznak – az egyes büntettek körülírása és az azokra kiszabható büntetések felsorolása, valamint a büntetést súlyosító és enyhítő körülmények számba vétele –, de a speciális *indiciumok* tartalmazó címek, a címek sorrendje és az egyes címeket „átkötő” (összekötő) szövegrészek megfogalmazása, sokkal inkább eljárásjogi jellegű szabályozást mutat.

⁴⁰ Pr. C. 9. „Cum autem, ut dictum est, sufficientia indicia hic requirantur, ne forte honestus quispiam, aut Innocens ad Inquisitionem trahatur, & per hoc ejus honor laedatur”

⁴¹ Pr. C. Uo. „non solum in communi, sed etiam respectu particularium criminum, sufficientia, & gravia sint, suis singula locis exponemus.” Pr. C. 10. „Quaenam in criminalibus singulis delictis, specialia indicia, ad incarcerationem requirantur, postea suo loco dicitur.” Pr. C. 13. „Particularia interrogatoria, quae in quolibet delicto, ex certis causis observanda sunt, in secunda parte huius Praxis Criminalis, suo loco reperiantur.” Pr. C. 14. „hic aliqua communia, & deinceps de singulis delictis specialia quaedam exprimere, necessarium esse duximus.”

⁴² Pr. C. 21. „[...] ideo alleviantes, & aggravantes circumstantias in communi, Articulo XLIV. & XLV. in specie vero, penes singula delicta suo loco indicare necesse duximus.”

⁴³ Pr. C. 11. „Cum incarcerationi solum sit ad assecurationem, & exceptis quibusdam casibus, non ad poenam;” RÉTI ILLÉS i. m. 11.

Összefoglalás

A fenti elemzésből kitűnik, hogy a rendtartás jól megszerkesztett, logikus egészé áll össze, szerkezeti felépítése és megszövegezése alapján elmondható, hogy szövegének teljes egészét lényegében egy eljárásjogi szemlélet hatja át. Ez a megközelítés pedig a rendtartás szabályozását a mai értelemben vett anyagi büntetőjog általános, illetve különös részébe sorolható egyes kérdéskörök bemutatását is alapvetően meghatározza. Ez a processzuális megközelítés – amely a szabályozásban a mai értelemben vett eljárási joganyag dominanciájaként is értelmezhető az anyagi jogi jellegű kérdéskörökkel szemben – több körülmény együttes hatásával magyarázható. Az első és talán a legfontosabb jelenség, hogy a korabeli jogi gondolkodásban, jogtudományban még nem vált el tisztán a mai értelemben vett büntető anyagi és büntető alaki jog, ami így a jogalkotás szintjén sem jelenhetett meg még a 17. század közepén.

Másrészt nem hagyható figyelmen kívül, hogy a tartományi büntetőrendtartások (*Landgerichtsordnungen*) elsősorban a jogalkalmazók számára készültek. Ha a rendtartás egészének nyelvezetét és különösen a C. artikulust, illetve a német nyelvű kiadás elején szereplő bevezető részt még alaposabb nyelvtani vizsgálat alá vetnénk, akkor még inkább láthatóvá válna, hogy a rendtartás rendelkezéseinek „címezettjei” alapvetően az ítélezők, a korabeli

inkvizitórius jellegű büntetőper főszereplőinek számító bírók. A rendtartás elsősorban nekik akar útmutatást, segítséget nyújtani, hogy hogyan kell a büntetőügyekben eljárni.⁴⁴

Ezen jelenséggel hozható kapcsolatba az is, hogy a büntetőrendtartás egészét alapjaiban meghatározó inkvizitórius karakterrel szorosan összefüggő és a korabeli per minden főbb mozzanatára hatással lévő *indicium*tan – ami ugyancsak dominálja a rendtartás szabályanyagát – is lehetséges magyarázatként szolgálhat a processzuális megközelítés érvényesülésére. Valószínűleg az előző két érv együttes megjelenése mutatható ki a rendtartás XXXV. artikulusában, ahol a szabályozás a „*pro meliori directione*” („jobb iránymutatás végett”) fordulattal, azt indokolja meg, hogy miért kell a kínvallatás elrendelésének gyanúokai esetében az általános gyanúokokat az első részben, a speciális gyanúokokat pedig a rendtartás második részében tárgyalni. A jobb iránymutatás pedig feltehetőleg a per urainak, a bíróknak szól.

⁴⁴ PUSZTAI i. m. 449–450. BALOGH Elemér: *Eljárásjogi alapelvek az 1830. évi magyar büntető törvénykönyv–tervezetben*, In: HOMOKI-NAGY Mária (főszerk.): *Emlékkönyv dr. Cséka Ervin egyetemi tanár születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára*, [Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LXXIV. Fasciculus 1–40.], Szeged, 2012, 26. BALOGH Elemér: *De delictis criminalitatem non involentibus eorumque poenis, Adalékok a kibégások hazai szabályozásának történetéhez*, In: Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára, *Studia sollemnia scientiarum politico-camerarium*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017, 44–45.